

**ВИХОВНА РОБОТА
В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УРСР
В УМОВАХ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ 1985–1991 рр.**

Михайло Швидун

**EDUCATIONAL WORK
IN VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION INSTITUTIONS
OF THE UKRAINIAN SSR IN THE CONDITIONS OF LIBERALIZATION
1985–1991**

Mykhailo Shvydun

Relevance. *Educational institutions in the Ukrainian SSR acted not only as a means of forming professional personnel, but also as a tool for constructing Soviet identity; the education system was based on Marxist ideology and the party's strategic plans to form a denationalized community – the Soviet people. In the conditions of «perestroika» and glasnost of 1985–1991 in the Ukrainian SSR, the growing crisis of official ideology, there was a need to modernize the educational process in vocational education institutions. The study of this experience has not lost its relevance at the present stage.*

The research goal – *is to trace the impact of the liberalization processes of the «perestroika» period on educational work in vocational education institutions of the Ukrainian SSR.*

Methods – *the used principles of historicism, scientificity, methods of analytical, descriptive and critical analysis helped to analyze the features of educational work in vocational education institutions in accordance with historical circumstances and liberal socio-political changes.*

The research results. *The study found that the 1984 vocational education reform provided for an improvement in the quality of communist, ideological education of young people. In practice, party and Komsomol organizations in educational institutions were losing influence over young people. In the context of compulsory secondary education, a significant portion of «pedagogically problematic students» joined vocational schools after school, which required additional educational measures. Against the backdrop of the policy of glasnost, Western cultural values spread among the youth community. Official educational materials were filled with old communist theses, and the teaching methodology was dominated by mass collective forms over individual work. An alternative to educational activities in vocational schools was proposed by progressive teachers through the introduction of elements of ethnography, local history, and the Ukrainianization of the vocational education system into the educational process.*

Conclusions. *In the conditions of political and ideological crisis, the progressive part of the pedagogical intelligentsia of the Ukrainian SSR began to search for anti-crisis models of development of education and means of upbringing through the use of historical experience, national memory and the best traditions of Ukrainian culture.*

Keywords: *«perestroika», liberalization, vocational education, secondary vocational schools (SVS), educational process, educational work, ideology, glasnost.*

Курс на «перебудову» 1985 р. мав на меті оновити суспільно-політичні процеси в СРСР, вивести країну з перманентної кризи, однією із складових якої було ослаблення ідеології. Робилася ставка на підготовку професійних кадрів, здатних розв'язувати нові завдання економічного, промислового, суспільно-політичного характеру. Радянська держава мала розгалужену систему підготовки кадрів, однак їх кваліфікаційний рівень викликав багато питань. Заклади

освіти виступали інструментом конструювання радянської ідентичності, система виховання базувалася на марксистській ідеології та планах партії сформувати денаціоналізовану спільноту – радянський народ. Вирішити кадрові проблеми мала реформа освіти 1984 р. Період «перебудови» показує важливість системи освіти в розвитку держави та необхідність чітких ціннісних орієнтирів і ліберального середовища для успішного розвитку освітньої сфери. Намагаючись модернізувати економіку і освіту, ідучи на певні демократичні поступки, влада СРСР усіяко стримувала світоглядні та політичні зміни. В умовах політико-ідеологічної кризи прогресивна частина педагогічної інтелігенції УРСР почала пошук антикризових моделей розвитку освіти через використання історичного досвіду, національної пам'яті і кращих традицій української культури. Вивчення цього досвіду не втратило актуальності і на сучасному етапі.

Джерельну базу даного дослідження складає періодика періоду «перебудови», в якій відображено як загальні тенденції політичних змін та лібералізаційних процесів у суспільстві, так і проблеми реформування системи освіти, що розпочалося 1984 р., складнощі, з якими стикалися професійно-технічні заклади, вимоги часу, зумовлені курсом на гласність та політичний плюралізм. Історіографію теми складають праці, що стосуються освіти визначеного періоду загалом, становища та діяльності педагогічної інтелігенції, розвитку загальноосвітньої школи (Адобаш 2025; Потапенко 2020), які показують проблеми розвитку системи освіти того часу. Питання профтехосвіти широко розглядалися через призму педагогічних досліджень, підготовки кадрів робітничих професій, формування системи професійної освіти в незалежній Україні. Історія професійно-технічної освіти періоду «перебудови» ще не стала предметом окремих історичних пошуків, що зумовило звернення автора до даної теми.

Мета публікації – проаналізувати вплив процесів лібералізації, зумовленої курсом реформ «перебудови», на виховну роботу в закладах професійно-технічної освіти Української РСР другої половини 1980-х–1991 рр.

Радянська система освіти була важливим засобом виховання радянських громадян у напрямку комуністичної системи координат та інструментом підготовки професійних кадрів для всіх галузей народного господарства. Всі ланки освіти перебували під жорстким контролем влади, а державне забезпечення процесу навчання дозволяло здійснювати цей контроль і підтримувати ідеологічну цілісність навчально-виховного процесу, регулювати кадрову політику в межах державних інтересів. На початку реформування загальноосвітньої та професійної школи було визначено завдання посилити ідеологічну складову підготовки молоді в системі народної освіти. Нормативні документи загальносоюзного та республіканського рівнів, які визначали курс освітньої реформи 1984 р., головним завданням закладів профтехосвіти визначали як професійну підготовку, так і ідейне гартування молоді в дусі комуністичних постулатів, посилення громадянської позиції учнів, формування «будівника комунізму» зі стійким імунітетом до буржуазної ідеології та моралі. Державний комітет УРСР по професійно-технічній освіті разом з колективами науково-дослідних інститутів, педагогічних вузів і університетів мав звернути особливу увагу на проблеми формування у молоді марксистсько-ленінського світогляду (Швидун 2025, с. 89–91).

На середину 1980-х рр. криза радянської ідеології стала очевидною на всіх рівнях, формальними були і засоби її поширення в суспільстві. Ще на початку січня 1985 р. перший секретар ЦК Компартії України В.В. Щербицький на зборах секретарів первинних партійних організацій Києва констатував відрив агітації і пропаганди від реальних проблем, наголошував, що мета виховної пропагандистської роботи не в кількості заходів чи промов, плакатів чи лозунгів, «а в тому, щоб привести в рух творчі сили, закладені в трудовій і політичній активності мас, добитися конкретного поліпшення справ» (Виступ 1985, с. 1). Риторика «перебудови» вимагала кардинальних змін політико-ідеологічної виховної роботи, її оновлення нагально потребували заклади освіти УРСР. Однак, на практиці політичні настанови часто залишалися лише гаслами, якими «маскували» наростання кризи ідеології, популізму, відсутності нових дієвих підходів оновлення забюрократизованої офіційної системи пропаганди і виховання.

15–16 травня 1987 р. на V з'їзді вчителів Української РСР обговорювалося питання «Про хід виконання в республіці рішень XXVII з'їзду КПРС і XXVII з'їзду Компартії України, Основних напрямків реформи загальноосвітньої і професійної школи по дальшому підвищенню якості навчання і комуністичного виховання підростаючого покоління», де міністр Міносвіти УРСР та голова Державного комітету УРСР по професійній освіті Є.М. Кадацький наголосили на наявних проблемах освітньої реформи. Ключовим завданням освітнього процесу вкотре визначалося поліпшення виховної роботи, ідейно-класового загартування молоді. Це вимагало якісного піднесення викладання гуманітарних предметів, як основи світоглядної підготовки,

активізації самодіяльності учнівських колективів. На рівні державних чиновників визнавалися серйозні недоліки ідейно-морального виховання, відсутність копійчої індивідуальної роботи, одностороння орієнтація на так звані «масові заходи». Констатувалося, що на третьому році реалізації реформи освіти «багато педагогічних колективів не зуміло відмовитися від застарілих форм виховання, більше забороняють, ніж організують роботу і дозвілля учнів». Наголос робився на необхідності консолідувати зусилля школи, сім'ї, колективів і організацій, засобів масової інформації на виробленні в молоді «стійкого імунітету проти буржуазної ідеології, непохитних ідейних переконань». У полі зору і далі перебувало інтернаціональне та патріотичне виховання, складовою якого мало бути роз'яснення учням суті національної політики, пояснення гострих питань. Суголосно правовим документам про реформу освіти 1984 р. наголошувалося на необхідності, поряд з рідною, українською, вивчати російську мову, акцентувалося, що без неї «не можливо оволодіти всім багатством знань» (З'їзд 1987, с. 1). Тобто, на офіційному рівні фактично не відбулося жодних світоглядних змін на систему виховної роботи, її зміст та ідеологічне наповнення. Це, відповідно, гальмувало якісні зміни її методичної реалізації та змістового наповнення.

Навчальні програми та підручники залишалися достатньо заідеологізованими. Одночасно, партійно-комсомольські органи стрімко втрачали вплив на підростаюче покоління. За традицією на комсомольські осередки в закладах освіти покладалося завдання виховної роботи учнівської молоді, у той час, як їх члени все більше перетворювалися на пасивних спостерігачів. Наприклад, у 1988 р. преса з місць повідомляла, що в СПТУ м. Переяслав-Хмельницький Київської області комсомольська організація викладачів в середині навчального року залишилася без лідера, якому близько року не могли знайти заміни. Комітет комсомолу займав позицію стороннього спостерігача, збори проходили пасивно і безініціативно, з малою кількістю виступаючих. Заклики дирекції не спонукали комсомольців до діяльності. Із даної ситуації робився висновок про громадську пасивність молоді: «На своїх робочих місцях всі працюють добре, а от для всіх, для спілки не завжди вистачає часу» (Грищенко & Йолкіна 1988, с. 2). Інертність комсомольських організацій та органів самоврядування в закладах середньої освіти була досить типовим явищем другої половини 1980-х рр.

На навчально-виховній роботі професійно-технічних училищ позначалася система їх комплектування. Не секрет, що в умовах обов'язкової середньої освіти саме СПТУ ставали закладами, які активно поповнювали «педагогічно занедбані учні» з низьким рівнем знань і навчальної мотивації, що ускладнювало роботу педагогів (Павліха 1988, с. 3). На нараді з питань реалізації освітньої реформи у квітні 1985 р. перший секретар Вінницького обкому Компартії України відверто констатував: «На жаль, і сьогодні більшість працівників освіти розглядають профтехучилище як можливість позбутися від так званих важких підлітків» (Наш 1985, с. 1). Тому для багатьох ПТУ робота з «проблемними» учнями залишалася пріоритетним напрямком. Так, у районну газету Переяславщини (Київська область) в рубрику «Хроніка міліцейських буднів» як хулігани і дебошири потрапляли і учні місцевого СПТУ (Хроніка 1988, с. 4). Актуальним для профтехучилищ було попередження пияцтва, адже діти, відірвані від родини, ставали групою ризику і потребували особливої педагогічної уваги та додаткових виховних зусиль. В умовах антиалкогольної кампанії 1985 р. та наростаючої гласності факти вживання алкогольних напоїв підлітками все частіше потрапляли на шпальти періодичних видань. Наприклад, в Кіровоградському СПТУ-6 в 1985 р. була організована досить розлога робота антиалкогольної пропаганди, що стала важливою ланкою з формування в учнів високих моральних якостей. Попри це, в училищі траплялося чимало випадків правопорушень, у тому числі в нетверезому стані. Частина учнів училища походила із неблагополучних сімей, частина перебувала на обліку в інспекціях у справах неповнолітніх. До цього додавалася загальна суспільна культура і рівень вживання алкоголю населенням. Анкетування учнів показували, що серед них не було жодного, хто б ніколи в житті не вживав алкогольних напоїв. Дехто їх спробував ще в 10–11-річному віці. Багатьох із них до спиртного залучали самі батьки. Більшість учнів не могла відповісти на питання про шкоду пияцтва, оскільки «всі п'ють». Ні в сім'ї, ні в школі багатьом підліткам ніхто не пояснив шкідливість пияцтва. Значна кількість підлітків приїздили з інших населених пунктів і в умовах відсутності батьківської опіки починали плутати «самостійність із вседозволеністю» (Полторанін 1985, с. 4). Потребували змін і педагогічні методи роботи з «важкими підлітками», її переорієнтація на індивідуальні підходи. У той час склалися подвійні стандарти щодо вирішення цих проблем. З одного боку, популяризувалися індивідуальна робота, приклади терпіння і ненав'язливої турботи майстрів, вихователів, під впливом яких учні покінчили з шкідливою звичкою: «у вихованні «важких» немає нічого більш цілющого, ніж тепле, сердечне

слово, увага й повага до особистості». З другого боку, серед «найбільш дієвих форм впливу на нестійку молодь» визнавалося «створення атмосфери осуду, формування громадської думки проти алкоголізму». Самі педпрацівники потребували допомоги педагогів-науковців, розробки чіткої стратегії у цій ділянці вихованої роботи (Полторанін 1985, с. 4). Попри те, що в закладах СПТУ були досить поширені різні напрямки виховної роботи, організованого дозвілля, домінування ідеологічної складової часто робило їх не ефективними.

На кінець 1980-х рр. рупором демократичних змін в країні стала прогресивна преса, котра гостро реагувала на запити суспільства щодо політичного плюралізму, історичної правди, відновлення національної рівноправності у сфері мовної політики, міжнаціональних відносин тощо. Під впливом гласності та лібералізації суспільного та інформаційного простору змінювалися ціннісні орієнтири і культурні запити підростаючого покоління. Комерціалізація культури, поширення платних послуг орієнтувалися, не в останню чергу, на учнівську молодь, серед якої набувала популярності західна мистецька продукція, у тому числі донедавна заборонена чи «непопулярна» в СРСР. Так, 50% відвідувачів відеосалонів у 1989 р. становили діти 12–16 років, 25% – молодь 16–25 років (Адобаш 2025, с. 15, 118). Соціологічні опитування 1989 р. серед учнів ПТУ за старшокласників загальноосвітніх шкіл показували перевагу музичних смаків молоді на користь зарубіжної естради з її змістом та виконавською культурою, а не «ідейні переконання» (Адобаш 2025, с. 147–148). Складалася ситуація, коли в системі освіти держава офіційно продовжувала курс ідеологічного партійного впливу на молодь, спрямовуючи всі засоби на формування марксистського світогляду і комуністичних ідеалів, у той час як учні все більше потрапляли під вплив нових ціннісних стереотипів.

В умовах, коли навчальні плани та література не задовольняли запити суспільства, прогресивна частина педагогічної інтелігенції альтернативу для патріотичного виховання учнівської молоді вбачала у народознавстві та краєзнавстві. Велику роботу з популяризації історичного краєзнавства та його інтеграції в навчальний процес освітніх закладів України проводив П.Т. Тронько та очолюване ним Українське товариство охорони пам'яток історії і культури. Хоч на початок 1988 р. викладання історії рідного краю було на неналежному рівні. У професійно-технічних училищах на тему «Рідний край» передбачалося лише кілька годин у курсах історії Української РСР та СРСР. Уведення даного нормативного курсу та факультативу в закладах середньої освіти лише активно лобювалося прогресивними діячами науки, культури (Тронько 1988, с. 56), а також на низовому рівні втілювалося з власної ініціативи окремими педагогами. На першій Всесоюзній науковій конференції з історичного краєзнавства в Полтаві в жовтні 1988 р. брали участь представники Міністерства освіти СРСР, Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, Державного комітету СРСР по профтехосвіті. Це був перший масштабний захід, що мав на меті привернути увагу до краєзнавства, залучити до краєзнавчого руху максимальну кількість громадян, у першу чергу освітян, та скоординувати зусилля у напрямку пошукової, просвітницької роботи (Перша 1988, с. 5051). Ці заходи створювали підґрунтя та інформативну базу для уведення краєзнавчих матеріалів у навчально-виховну роботу. У ПТУ прогресивні педагоги почали втілювати народознавчі елементи в освітній процес, ділилися досвідом організації етнографічно-фольклорної роботи в професійно-технічних закладах, намагаючись залучити учнів до культурних «скарбів народу» (Субтельна 1990, с. 40). Так, у ПТУ Львова, Тернополя, Харкова при виготовленні одягу та текстильних виробів почали використовувати елементи української вишивки, з'явився інтерес до народних промислів (Потапенко 2020, с. 186).

Прийняття Закону про мови в 1989 р. активізувало занепокоєння педагогічної інтелігенції щодо його практичної реалізації. На республіканській науково-практичній конференції «Шляхи підвищення ефективності вивчення української мови і літератури у школах і профтехучилищах», що відбулася в Черкасах у листопаді того ж року, дискутувалися питання вивчення в освітніх закладах області рідної мови, літератури, культури (Майоров 1990, с. 87–88). На кінець 1980-х рр. серед актуальних завдань було подолання наслідків русифікації професійно-технічних закладів України. Впродовж 1990 р. кількість профтехучилищ з українською мовою навчання збільшилася на 89 одиниць. Важливо, що це відбувалося, у тому числі, за рахунок зрусифікованих регіонів – Дніпропетровської, Миколаївської, Запорізької, Харківської, Сумської областей, м. Києва (Потапенко 2020, с. 125). Таким чином, на кінець 1980-х рр. почалися поступові зміни навчально-виховної роботи під впливом загальних національних та лібералізаційних процесів у республіці.

Офіційний курс «перебудови» мав вивести Радянський Союз із системної кризи, яка до середини 1980-х рр. стала очевидною. В ідеологічній сфері і далі домінували марксистсько-ле-

нінські постулати і партійні установи. Заклади освіти виступали інструментом конструювання радянської ідентичності, а система виховання базувалася на марксистській ідеології та стратегічних планах сформувати денаціоналізовану спільноту – радянський народ. Нормативні документи про реформу освіти 1984 р. передбачали зміцнення комуністичної ідеології, радянського патріотичного й інтернаціонального виховання, формування «будівника комунізму». В умовах кризи радянської ідеології партійно-комсомольські осередки у закладах професійно-технічної освіти перетворювалися на безініціативні органи, не здатні виконувати покладені на них державою ідейно-виховні функції. В умовах обов'язкової середньої освіти значна частина «педагогічно проблемних учнів» після школи поповнювали лави профтехучилищ, що потребувало додаткових виховних заходів.

На фоні політики гласності в молодіжному середовищі все більше поширювалися західні культурні цінності. Офіційні навчальні матеріали були наповнені старими комуністичними тезами, в методиці виховання переважали масові колективні форми над індивідуальною роботою. Альтернативу освітньої діяльності в ПТУ пропонували прогресивні педагоги через залучення учнів до «скарбів народної культури», уведення у виховний процес елементів народознавства, краєзнавства, українізацію системи профтехосвіти. Кінець 1980-х рр. став переломним у розвитку професійно-технічної освіти Української РСР та її повернення до національних онов. В умовах політико-ідеологічної кризи прогресивна частина педагогічної інтелігенції УРСР почала пошук антикризових моделей розвитку освіти та засобів виховання через використання історичного досвіду, національної пам'яті і кращих традицій української культури.

Подальшого дослідження потребують питання оновлення навчально-виховної роботи в системі професійно-технічної освіти, впливу національних процесів на суспільні позиції учнівської молоді тощо.

Список джерел та літератури

- АДОБАШ, В.В., 2025, Шкільна освіта УРСР в умовах лібералізації 1985–1991 рр.: дис. ...Phd за спеціальністю 032. Історія та археологія. Переяслав.
- Виступ товариша В. В Щербицького, 1985, Радянська освіта, 15 січня, 5(3498), 1.
- ГРИЩЕНКО, В., & ЙОЛКІНА, Л., 1988, Організації потрібен лідер. Комуністична праця, 9 грудня, 196(8616), 2.
- З'їзд учителів республіки, 1987, Молодий комунар, 19 травня, 61(3880), 1.
- МАЙОРОВ, В. М., 1990, Конференція словесників республіки. Українська мова і література в школі, 2 (396), 87–90.
- Наш надійний резерв, 1985, Радянська освіта, 16 квітня, 31(3524), 1, 3.
- ПАВЛІХА, І., 1988, Увага: процентоманія! Радянська освіта, 5 квітня, 11(3816), 3.
- Перша Всесоюзна наукова конференція з історичного краєзнавства, 1988, Пам'ятники України, 1, 50–51.
- ПОЛТОРАНІН, М., 1985, Алкоголізму бій! Уроки здоров'я. Радянська освіта, 21 травня, 41(3534), 4.
- ПОТАПЕНКО, Р. М., 2020, Науково-педагогічна інтелігенція Української РСР в умовах соціогуманітарних змін 1985–1991 рр.: дис. ...Phd за спец. 032. Історія та археологія. Переяслав, Київ.
- СУБТЕЛЬНА, Г.В., 1990, 3 досвіду організації етнографічно-фольклорної роботи в ПТУ. Українська мова і література в школі, 2(396), 40–42.
- ТРОНЬКО, П., 1988, Історичне краєзнавство на Україні. Досвід, проблеми, перспективи. Пам'ятники України. Інформаційно-методичний бюлетень Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 1, 54–56.
- Хроніка міліцейських буднів. 1988. Комуністична праця. 14 грудня, 199(8619), 4.
- ШВИДУН, М. В., 2025, Нормативно-правова база розвитку професійної освіти УРСР в умовах освітньої реформи 1984 р. Соціокультурні трансформації в Україні ХХ–ХХІ ст. і подолання радянської спадщини в освіті, культурі, ментальності. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. 14 лютого 2025 року. Переяслав, 88–92. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1_MiEg3eS07mAwTOyU0E_2Fd4OsgDkqSO/view

References

- ADOBASH, V. V., 2025, Shkilna osvita URSS v umovakh liberalizatsii 1985–1991 rr. [School education in the Ukrainian SSR under liberalization conditions 1985–1991]. Dys. ...Phd za spetsialnistiu 032. Istorii ta arkeolohiia. Pereiaslav. [In Ukrainian].
- Vystup tovarysha V. V. Shcherbytskoho, 1985, [Speech by Comrade V. V. Shcherbytskyi]. Radianska osvita, 15 sichnia, 5(3498), 1. [In Ukrainian].
- HRYSHCENKO, V., & YOLKINA, L., 1988. Orhanizatsii potriben lider [The organization needs a leader]. Komunistychna pratsia, 9 hrudnia, 196(8616), 2. [In Ukrainian].
- Zizd uchyteliv respubliky, 1987, [Congress of Teachers of the Republic]. Molodyi komunar, 19 travnia, 61(3880), 1. [In Ukrainian].
- MAIOROV, V. M., 1990, Konferentsiia slovesnykiv respubliky [Conference of Philologists of the Republic]. Ukrainska mova i literatura v shkoli, 2(396), 87–90. [In Ukrainian].
- Nash nadiinyi rezerv, 1985, [Our reliable reserve]. Radianska osvita, 16 kvitnia, 31(3524), 1, 3. [In Ukrainian].
- PAVLIKHA, I., 1988, Uvaha: protsentomanii! [Attention: interest mania!]. Radianska osvita, 5 kvitnia, 11(3816), 3. [In Ukrainian].
- Persha Vsesoiuzna naukova konferentsiia z istorychnoho kraieznavstva, 1988, [The First All-Union Scientific Conference on Historical Local History]. Pamiatnyky Ukrainy, 1, 50–51. [In Ukrainian].
- POLTORANIN, M., 1985, Alkoholizmu bii! Uroky zdorovia [Fight alcoholism! Health lessons]. Radianska osvita, 21 travnia, 41(3534), 4. [In Ukrainian].
- POTAPENKO, R. M., 2020, Naukovo-pedahohichna intelihentsiia Ukrainskoi RSR v umovakh sotsiohumanitarnykh zmin 1985–1991 rr. [Scientific and pedagogical intelligentsia of the Ukrainian SSR in the conditions of socio-humanitarian changes of 1985–1991]. Dys. ...Phd za spets. 032. Istorii ta arkeolohiia. Pereiaslav, Kyiv. [In Ukrainian].
- SUBTELNA, H. V., 1990, Z dosvidu orhanizatsii etnografichno-folklornoi roboty v PTU [From the experience of organizing ethnographic and folklore work in vocational schools]. Ukrainska mova i literatura v shkoli, 2(396), 40–42. [In Ukrainian].
- TRONKO, P., 1988, Istorychne kraieznavstvo na Ukraini. Dosvid, problemy, perspektyvy [Historical local history in Ukraine. Experience, problems, prospects]. Pamiatnyky Ukrainy, 1, 54–56. [In Ukrainian].
- Khronika militseiskykh budniv, 1988, [Chronicle of everyday life in the police]. Komunistychna pratsia, 14 hrudnia, 199(8619), 4. [In Ukrainian].
- SHVYDUN, M. V., 2025, Normatyvno-pravova baza rozvytku profesiinoi osvity URSS v umovakh osvitnoi reformy 1984 r. [Regulatory and legal framework for the development of vocational education in the Ukrainian SSR in the context of the educational reform of 1984]. Sotsiokulturni transformatsii v Ukraini XX–XXI st. i podolannia radianskoi spadshchyny v osviti, kulturi, mentalnosti. Materialy IV Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii. 14 liutoho 2025 roku. Pereiaslav, 88–92. [Online]. Available from: https://drive.google.com/file/d/1_MiEg3eS07mAwTOyU0E_2Fd4OsgDkqSO/view [In Ukrainian].

Виховна робота в закладах професійно-технічної освіти УРСР в умовах лібералізації 1985–1991 рр.

Актуальність. Заклади освіти в УРСР виступали не лише засобом формування професійних кадрів, а й інструментом конструювання радянської ідентичності, система виховання базувалася на марксистській ідеології та стратегічних планах партії сформувавши денационалізовану спільноту – радянський народ. В умовах «перебудови» та гласності 1985–1991 рр. в УРСР, наростання кризи офіційної ідеології виникла потреба модернізувати навчально-виховний процес в закладах професійно-технічної освіти. Вивчення цього досвіду не втратило актуальності і на сучасному етапі.

Мета дослідження – простежити вплив процесів лібералізації періоду «перебудови» на виховну роботу в закладах професійно-технічної освіти УРСР.

Методи. Використані принципи історизму, науковості, методи аналітичного, описового і критичного аналізу допомогли проаналізувати особливості виховної роботи в закладах профтехосвіти відповідно до історичних обставин та ліберальних суспільно-політичних змін.

Результати дослідження. У статті встановлено, що реформа профтехосвіти 1984 р. передбачала покращення якості комуністичного, ідейного виховання молоді. На практиці партійно-комсомольські організації закладів освіти втрачали вплив на молодь. В умовах обов'язкової середньої освіти значна частина «педагогічно проблемних учнів» після школи поповнювали лави профтехучилищ, що потребувало додаткових виховних заходів. На фоні політики гласності в молодіжному середовищі поширювалися західні культурні цінності. Офіційні навчальні матеріали були наповнені старими комуністичними тезами, у методиці виховання переважали масові колективні форми над індивідуальною роботою. Альтернативу освітньої діяльності в ПТУ пропонували прогресивні педагоги через уведення у виховний процес елементів народознавства, краєзнавства, українізацію системи профтехосвіти.

Висновки. В умовах політико-ідеологічної кризи прогресивна частина педагогічної інтелігенції УРСР почала пошук антикризових моделей розвитку освіти та засобів виховання через використання історичного досвіду, національної пам'яті і кращих традицій української культури.

Ключові слова: «перебудова», лібералізація, професійно-технічна освіта, середні професійно-технічні училища (СПТУ), навчально-виховний процес, виховна робота, ідеологія, гласність.

Mykhailo Shvydun, PhD student, Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Михайло Швидун, аспірант кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-9220-1240>

Received: 07.01.2026

Advance Access Published: February, 2026